

МИ – НЕ «НІЗВІДКИ»!

[Михайло Красиков, доцент кафедри етики, естетики та історії культури]

#7 от 25.03.2009

МИ – НЕ «НІЗВІДКИ»!

(З досвіду роботи етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича)

Будь-яка навчальна методика чи виховна стратегія спрацьовує лише тоді, коли вона унікальна, неповторна – те, що називається «ноу-хау». Справжній послідовник якогось педагогічного методу – не старанний копіїст, а людина, яка прокладає свій шлях. Отже і наш досвід роботи – не для «наслідування», а для творчого осмислення.

Етнографічний музей кафедри етики, естетики та історії культури НТУ «ХПІ» «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича був офіційно відкритий у 1997 році, хоча фактично був заснований у першій половині 1990 років. З початку XXI ст. студенти, які виявили зацікавленість курсом культурології, і зокрема традиційною народною культурою, та хотіли б не задля оцінки, а виключно для себе дізнатися більше про сутність традиційного світогляду і про різноманітні форми його вираження, мають змогу взяти участь у літніх байдаркових експедиціях, осінніх заняттях Школи традиційного народного мистецтва ім. Василя Могура у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської області (ці акції проводить Всеукраїнська асоціація молодих дослідників фольклору, якою керує Ілля Фетисов, і активісти музею, як і його директор, є її членами) та зимових різдвяних музейно-етнографічних практиках-експедиціях, які музей організовує самотужки (останні два роки – при дієвій підтримці ректора Л. Л. Товажнянського та проректора О. Г. Романовського, а у 2009 р. – і голови профкому студентів А. О. Нагорного).

За ці роки склався дружний колектив однодумців («ядром» його є випускники і старшокурсники – учасники багатьох поїздок), які у 2008 р. відкрили свій сайт, де розміщується інформація про експедиційну діяльність, обговорюються плани на майбутнє, вміщуються етнографічні матеріали тощо. Крім політехівців, учасниками цих подорожей були студенти й інших навчальних закладів – історичного та філологічного факультетів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Харківської державної академії

міського господарства, Харківського державного медичного університету, Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», Харківського національного університету радіоелектроніки, Харківської державної академії дизайну та мистецтв, Харківського державного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського, а також студентська молодь з Москви та Сум і навіть двоє іноземців – студенти з Перу та Лівану.

Зимові експедиції тривають від 8 до 15 днів і проходять переважно на Західній Україні. У 2005 році маршрут пролягав по селах Болехівського району Івано-Франківської області (Бойківщина), у 2006 р. – по селах Косівського та сусідніх районів Івано-Франківської області (з базуванням у величезному селі Космач, Гуцульщина). У 2007 р. студенти досліджували побут кримських татар, які мешкають у селищі Ісмаїл-Бей під Євпаторією, у 2008 р. було ретельне знайомство зі Львівщиною (з базуванням у м. Самборі Львівської обл.), у 2009 р. харків'яни потрапили на омріяне Закарпаття.

Мета цих експедицій (музейно-етнографічних практик) – занурення у світ традиційної народної культури, пізнання рідного краю, відчуття України у всіх її вимірах – просторових і часових, у всій її різноманітності, етнічній і конфесійній, подолання етностереотипів і побутових упереджень (деякі батьки побоювалися відпускати дітей до татар або до «бандерівців»: «А вони вас не поб'ють?»).

Чому ми вирушаємо так далеко? Не тільки тому, що там цікаво і є багато унікальних пам'яток архітектури, історії та мистецтва. «Надзавдання» музейно-етнографічної практики – кожному її учаснику з'ясувати власну ідентичність: і як слобожанина, і як громадянина України. Адже зрозуміти себе можна тільки вдивляючись в іншого. Однак важливо, що у цьому процесі виявляється, що і західний українець, і кримський татарин – це не Чужий, а свій Інший, і не тільки наші відмінності, а й наші тотожності мають велике значення для адекватного сприйняття себе-серед-інших.

Надзвичайно добре, коли етнограф має можливість вести «включене спостереження», тобто мешкає у звичайній селянській родині і є свідком буденного і святкового життя етнофорів. Така нагода була у наших студентів у Криму і у селі Космач. Однак навіть при короткочасному відвідуванні селищ багато цікавого впадає в око. Наприклад, під час останньої поїздки по Закарпаттю в одному селі нас вразила така картина: на 20-градусному морозі літня жінка полоскала білизну у гірському потічку, що стрімко нісся буквально за два метри від її хати. Наша екскурсовод Ганна Михайлівна Світлинець (1973 р. нар.), що мешкає у с. Приборжавському Іршавського району сказала нам, що й вона колись так полоскала білизну, і навіть коли купили пральну машину, свекруха все одно ходила полоскати до потічка: «Що то за білизна, якщо її не прополоскати у проточній воді?!» І «воювала» з невісткою, щоб і та так робила.

Життя в єдності з природою – невід’ємна риса народної культури – приваблює і сучасних молодих городян, з яких далеко не всі мають близьких родичів на селі або хоча б дачу. «Комп’ютерні діти», звісно, в захваті від гірських краєвидів, однак, повернувшись до свого міста, вони (принаймні дехто з них) починають помічати красу звичайних дерев на звичайних харківських вулицях, а на вихідних все частіше вирушають у турпоходи (не «вилазки»!) лісовими стежками Слобожанщини.

Знайомство з традиційною народною культурою – з її носіями, артефактами, з самими основами її буття – прищеплює смак до справжнього, що дуже важливо в епоху домінування «попси» і кіча в усьому – від пісень до архітектури. Тому в кожній експедиції ми звертаємо особливу увагу на старі будівлі (і звичайні хати, і культові споруди) і обов’язково відвідуємо не тільки етнографічні та краєзнавчі музеї, а й скансени – музеї просто неба. Двічі (у 2007 та 2008 р. р.) побували наші студенти у знаменитому с. Пирогово – Музеї народної архітектури та побуту під Києвом, у 2008 р. відвідали славетний Шевченківський Гай на околиці Львова, у 2009 р. – Закарпатський музей народної архітектури та побуту в Ужгороді та Музей народної архітектури й побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» у Переяславі-Хмельницькому. У цих музеях 99 % – абсолютна автентика, реконструкцій – обмаль. І як же контрастують із всевладдям набридлого холодного пластику теплі природні матеріали, якими задовольнялись наші предки – дерево і солома!

Час, який обирається для зимових експедицій, – новорічно-різдвяні канікули – дає можливість переконатися у стійкості народних традицій (як і відзначити певні новації), побачити справжній народний театр – ряджених («Вертеп», як кажуть на Львівщині та Івано-Франківщині, або «Бітлегем», як це називається на Закарпатті), почути нестандартні колядки (особливо цікаві віншівки), коломийки, співаночки і... самим поколядувати, проспівати своїх слобожанських колядок новим друзям, знайомим і зовсім незнайомим людям, до хати яких можна просто підійти на Святвечір і, за місцевим «русинським» звичаєм, голосно запитати: «Пане ґаздо, дозвольте завеселити?!»

Чи можна назвати те, що ми робимо, етнографічним туризмом? Певною мірою – так: молодь дійсно добре відпочиває після напруженого семестру перед не менш напруженою сесією.

Однак рекреаційна складова – далеко не головна у нашій діяльності. В експедицію їздять не розважатися, а пізнавати світ, а це – і насолода, і духовна робота.

Після повернення з експедиційних практик їх учасники займаються обробкою значного масиву фото-, відео- та аудіоматеріалів. З сотень кадрів вибирається кілька десятків для презентації, робляться два варіанти – скорочений і повний – відеозвіту, частково розшифровуються аудіозаписи, нові експонати описуються і поповнюють експозицію музею «Слобожанські скарби». Студенти виступають з доповідями на пленарних і секційних засіданнях щорічної Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів і аспірантів «Україна й світ: минуле, сучасне та майбутнє», а також на інших, у тому числі міжнародних, наукових студентсько-аспірантських конференціях. Наприклад, Олена Разумєєва, яка цього року закінчує ХПІ (АП ф-т), вперше взяла участь разом з нами в етнографічній практиці студентів-істориків, які спеціалізуються з етнографії у Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка (маршрут пролягав по Бойківщині і Галичині) влітку 2004 р. тільки-но після закінчення 1-го курсу, про що дуже цікаво і дотепно розповіла у газетній статті. Протягом всіх років навчання вона була учасницею багатьох експедицій, про що минулого року зробила доповідь на Першій науково-практичній конференції молодих учених «Харківщина та її культурна спадщина». Дехто з «ветеранів» нашого експедиційного руху після закінчення ХПІ навіть змінив професію (Олександр Савчук, наприклад, залишив аспірантуру ХПІ і став аспірантом кафедри культури та філософії науки ХНУ ім. В. Н. Каразіна за спеціальністю «Українознавство», пише дисертацію про світоглядні засади традиційного українського кобзарства, Світлана Землянкіна, випускниця АП факультету, стала художницею, з її малюнками вже вийшла серія дитячих книжок у видавництві «Ранок», випускник економфаку Дмитро Новіков редагує молодіжний журнал...).

Коли автор цих рядків вів при методичному відділі ХПІ семінар у системі підвищення кваліфікації викладачів «Світи культури», його розповіді і розповіді студентів (учасників експедицій), що супроводжувалися фото- та відеозвітами, обов'язково входили до програми семінару і завжди збирали повну аудиторію. Репортажі з цих семінарів неодноразово звучали в ефірі обласного радіо. Продовжуючи цю традицію, 22 січня 2009 р., у знаменний день Злуки (Соборності України), мовознавчо-народознавча передача «Аз» відомої журналістки і поета Ірини Мироненко цілком була присвячена музейно-етнографічній практиці політехівців на Закарпатті, і студенти мали можливість поділитися свіжими враженнями від своєї романтичної мандрівки не тільки з харків'янами, а й з мешканцями усієї країни, оскільки фрагменти передачі у цей день двічі транслювалися на всю Україну по першій програмі радіо у репортажі Світлани Кублицької.

Музей «Слобожанські скарби» існує на громадських засадах і не має меценатів-благодійників. Однак не все вирішують гроші. Недарма в старовину казали: «Громада – велика людина!» Разом ми можемо не так і мало. До того ж, багато чого варті людські стосунки, домовленості, «братерство етнографів», власне, традиції гостинності (вони, попри все, живі в народі!), а також розуміння тими, до кого ми зверталися по допомогу, значущості справи, яку ми робимо. Тому завжди нам траплялися добрі люди, які дивували нас альтруїзмом і мірою своєї доброзичливості, допомагаючи вирішувати надзвичайно складні

організаційні питання проведення експедицій у місцевості, де ми не були ніколи.

Серед тих, хто зробив взагалі можливою і вельми змістовною подорож 2008 р. – директор історико-етнографічного музею «Бойківщина» (м. Самбір Львівської обл.) пані Роксоляна Данчин разом зі своїми співробітниками, керівництво Самбірської райдержадміністрації, а також відомий мистецтвознавець, найкращий знавець і головний охоронець львівської архітектури та мистецької спадщини пан Андрій Дорош.

Сприяли проведенню музейно-етнографічної практики харків'ян керівництво Ужгородського національного університету (особисто ректор Микола Миколайович Вегеш, директор студмістечка Сергій Григорович Соловійов, голова студентського профкому Володимир Мартинів, завідувач кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Ігор Михайлович Ліхтей) і особливо – колеги-етнографи: доктор історичних наук, професор Михайло Петрович Тиводар, патріарх етнографічної науки краю, який допоміг нам правильно розробити маршрут і завдяки зв'язкам зі своїми колишніми учнями забезпечив інформаційну та організаційну підтримку на усьому його шляху; кандидат історичних наук Павло Леньо, «душа» нашої експедиції, весела, компанійська людина і фактичний співорганізатор усієї нашої діяльності; аспірант Василь Король, фахівець з народної демонології, розповіді якого про «мольфарів» і відьом справили велике враження на всіх. Спілкування з такими людьми не тільки збагачує інтелектуально, а й переконує у справедливості народної істини: «світ не без добрих людей». Такі уроки добра не забуваються.

«Патріотизм» сьогодні – спаплюжене слово (втім, його не любив ще Лев Толстой). І в Україні, і в Росії воно асоціюється тепер переважно з націоналізмом, шовінізмом, ксенофобією. У вагонах харківського метро як буденну рекламу (щоправда, «самопальну») можна побачити листівку з тризубом і підписом «Патріот України», зміст якої виражений у слогані: «Біла людина – велика Україна». У цьому сенсі ми не «патріоти». Ми любимо Батьківщину і свій народ без антипатії до інших країн і народів. І поліетнічне Закарпаття, до речі, нам було цікаве ще й тим, як тут люди різних національностей (українці, росіяни, угорці, поляки, румуни, цигани, євреї...) навчилися жити разом і узгоджувати свої інтереси.

Прикордонне Закарпаття і прикордонна Слобожанщина багато в чому подібні, і знаходити ці паралелі було нам вельми повчально, як і робити спостереження щодо етикету: коли ми недочуваемо, то питаємо: «Шо-шо?» (у кращому випадку: «Що-що?»), а там кажуть: «Прошу?»

«Я – нізвідки», – любив повторювати Енді Варгол, американський художник та кінематографіст, засновник поп-арту, культова фігура мистецтва ХХ ст. Однак при народженні його звали Андрій Варгола, і виріс він у русинському селі Микова на Пряшівщині (нині Словаччина). Люди, які побували в наших етнографічних мандрах, про себе не скажуть: «я – нізвідки». Однак знаходження і пізнання свого коріння – процес довгий, складний. Він потребує часу, наполегливості і неабияких духовно-інтелектуальних зусиль.